

תל אביב עיר של זהב

יוסף שחם

אתה יוצא לצולט הרחב
אתה מביט והכל פה לכה
אתה יושב מול היט ונשען
ומתחמט בקרני הלהב
ומאטץ תלתאים של לכה

כן הכל לכה לכה

חייט חפר - התרנגולאים

תל אביב נוסדה בשנת תרס"ט 1909, ובשנה שעברה חגגה ברוב עם והדר את חג ה-100 שלה, מכיוון שתל אביב היא, בין השאר, הבירה הכלכלית של מדינת ישראל, ראוי לנבור בנבכיה ובארכיוניה, לבדוק את העיסקה ולגלות מה היה לנו אז "איז, וויפל האט מען באצאלט?" (כמה הם שילמו?)

איך הכל התחיל,

כמה עשרות יהודים מן המעמד הבינוני, מאסו בחיים ביפו הערבית, הרועשת והמזוהמת ואיוו להם פרבר גנים נקי ומרווח במתקונת אירופית, הם איתרו שטח של כמה מאות דונמים בחולות מצפון מזרח לשכונות היחודיות של יפו, נוה שלום ונוה צדק והחלו במו"מ לרכישת הקרקע מבעליה הערבים, כמו שקורה בהרבה מקרים, הענין דלף, ספסרות קרקעות היא מן המקצועות ה"עתיקים" בעולם, הדבר נודע לכמה "מקלרים" יהודים ירושלמים שמיהרו לחטוף את הקרקע מתחת לאפם של עקיבא ויס וחבריו. בסיכומו של דבר קמה הנחלה והיתה לרכושם של מייסדי תל אביב, הירושלמים קיבלו קומיסיון, כמקובל, המחיר ששולם 400.000 פרנק זהב.

אנו נמצאים בשלהי השלטון העותמני, בארץ נהוגות הקפיטולציות, זכויות היתר של המעצמות הגדולות, טורקיה חלשה ומפוררת עד שהיא מכונה "הענק החולה שעל גדות הבוספורוס" למעצמות, רוסיה, צרפת, אוסטריה, פרוסיה, איטליה ואנגליה קונסולים רבי עוצמה השולטים על נתיניהם, לכל מעצמה דאר משלה ומערכת ממשל בתחומים רבים, המערכת המוניטרית הטורקית קורסת,

איש אינו מתייחס ברצינות לשטרי הנייר שמנפיקים הטורקים. התשלומים מתבצעים בכספים של המעצמות ובעיקר במטבעות זהב.

כי הכל זהב זהב

המטבע השולט בפלסטינה, פרנק הזהב הצרפתי, 3 עריכים עיקריים לפרנק זה 5. 10 ו20 על המטבע טבועה דמותו של הקיסר נפוליאון ה3 קיסר צרפת ולכן מכונה המטבע נפוליאון זהב.

נפוליאון ה3 או בשמו המלא שארל לואי נפוליאון בונפארטה, משל בצרפת מ 1848 עד 1870, בתחילה כנשיא הרפובליקה ולאחר שנתיים כקיסר. נפוליאון ה3 היה בנו של לואי נפוליאון, אחיו של נפוליאון בונפארטה הגדול קיסר צרפת, לואי נפוליאון מלך בהולנד. הנפוליאון שכונה ה2 או בשמו המלא נפוליאון פרנסואה ז'וזף שארל בונפארטה, היה בנו הישיר של הקיסר הצרפתי נפוליאון בונפארטה מאשתו השנייה, מארי לואיז מאוסטריה, בחור חסר מזל זה, שעוד הספיק לשאת בתואר מלך רומא, כיהן כקיסר צרפת קדנציה "ממושכת" שהסתכמה בחמישה ימים, הוא נפטר בגיל צעיר ממחלה. הנה לכם, על רגל אחת, בדל מהסאגה הגדולה של הנפוליאונים ש"כיסו" את כל ממלכות אירופה ברשת של אחים, אחיות, חתנים וגיסים ונמוגו לאחר המפלה בוטרלו ב1815.

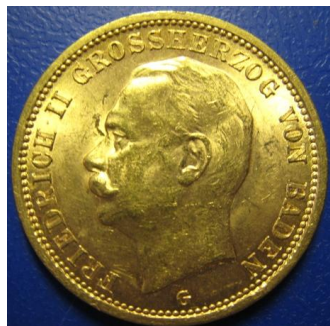
השושלת הנפוליאונית – מלמעלה, הקיסר נפוליאון בונפארטה הראשון, נפוליאון השני, הקיסר נפוליאון השלישי ובנו נפוליאון הרביעי.

כל הטרנזקציות הקרקעיות הגדולות של אותה תקופה בוצעו בנפוליאוניים מזהב, גם רכישותיו של יהושוע חנקין גואל אדמות העמק שולמו בזהב, אלא שלאחר הכיבוש הבריטי ב-1917 המטבע השולט היה הסוברין הבריטי. אותם 400 אלף פרנק זהב ששילמו התל אביבים עבור אדמתם היו 20.000 מטבעות של 20 פרנק זהב שמשקלן כ-130 ק"ג זהב, ערכן היום כ-5 מיליון דולר, אכן מחיר מציאה!

על הכל יענה הזהב

על המציאות המוניטארית המדהימה של אותן שנות דמדומים של האימפריה העותמנית, מספר שמעון רובינשטיין, במחקרו המקיף "מטבעות, מידות ומשקולות מראשית המאה ה-19 ועד לתקופת המעבר מהשלטון הטורקי לבריטי בארץ ישראל" הוא מציין "אשר למטבעות הזהב לגביהן לא היו הגבלות, אך התייר שהגיע לארץ ישראל ידע בעקבות מידע שרכש מ"קוק" ו"בדקר", מדריכי התיירים הנפוצים ביותר וממקורות אחרים, בעיקר תיאורים של תיירים ששבו מארץ ישראל, שמטבעות הזהב הצרפתיות, הבריטיות והרוסיות הן המקובלות ביותר וניתן להמירן בכל מקום בארץ ישראל. לעומת זאת שאר המטבעות כולל מטבעות הזהב הגרמניות ניתן להמיר רק אצל החלפנים תוך הפסד ותשלום

עמלה. כל עסקה בזהב דרשה עמלה, החלפת נפוליאון זהב הייתה כרוכה, לפי
הבדקר בעמלה של 1.5 גרוש טורקי, תיירים נבונים הצטיידו בכסף שעלות
המרתו הייתה הנמוכה ביותר. שערי ההמרה לא היו אחידים, בכל עיר היה נהוג
שער אחר, לפעמים ההפרשים היו גדולים.

משמאל - 20 מרק גרמני של פרידריך השני מבדן

מימין - 100 קורוש, לירה זהב טורקית,

מטבעות הזהב הנוספות שהיו נהוגות אז בארץ היו 20 לירות איטלקיות של
המלך ויטוריו עמנואל, עריכים שונים של הרובל הרוסי עם דמותו של ניקולאי
השני, 20 מרק גרמני של וילהלם השני ושליטים גרמנים אחרים, 20 קרונות
אוסטריות של הקיסר פרנץ יוזף, סוברנים שונים של המלכה ויקטוריה וכן גם
מטבעות זהב טורקיות של 100 קורוש, שכוננו לירות זהב טורקיות.

ב-1865 הוקם האיחוד הלטיני, איחוד מוניטרי של מספר מדינות שהסכימו על
האחדה של מטבעות הזהב והכסף שלהן מבחינת המשקל, האיכות וכמות
ההטבעה. הבסיס לאיחוד המוניטרי היה הפרנק הצרפתי. האיחוד כלל בתחילה
את צרפת, בלגיה, שווייץ ואיטליה מאוחר יותר הצטרפו מדינות נוספות.
מטבעות הזהב של האיחוד הלטיני, הזוהות מבחינת העריך, המשקל ותכולת
הזהב נחשבו לפרנק זהב.

מכיון שכל התשלומים הגדולים בוצעו בזהב, כולל תשלומי משכורות החיילים,
הסתובבו בארץ סוחרים, שלמים צבאיים וסתם אנשים עם הרבה מאד זהב
באמתחתם, זהב זה קרץ לבוזזים למיניהם שניצלו כל הזדמנות לשים עליו את
ידם.

בארץ הילכה אגדה עממית על שלם של הצבא הטורקי המסתובב בארץ עם
"אוצר", מאה אלף לירות זהב טורקיות, תשלום משכורות לחיילים, אלא
שהצבא הטורקי ניגף לפני גנרל אלנבי והתפזר, אותו שלם מטמין את ה"אוצר"
באיזו באר, או מערה בשומרון, או ביהודה, או בדמיונם של חולמי חלומות, מאז
ועד היום מחפשים את האוצר, אם ימצאו תודיעו לי, כי ודאי יש שם כמה
פריטים המעניינים אספנים כמוני.

מטמונו של הקצין הטורקי

על המצאי הנומיסמטי המעניין שהיה בארנקו של קצין טורקי, כנראה, באותה עת, מעיד מטמון גדול שהתגלה ב 2007, שלושה ק"מ מזרזם מערב לבאר שבע.

שני עובדים, מתוך צוות גדול של עובדים, שסרקו בגלאי מתכת, לאיתור נפלי תחמושת, מסדרון באורך 11 ק"מ להנחת צינור גז, איתרו את המטמון, על גבעה ששימשה כנראה, עמדת הגנה של הרג'ימנט ה-48 מדויזיה 16 הטורקית, שנלחמה מול צבאותיו של גנרל אלנבי, הצרים באוקטובר 1917 על באר שבע. המטמון שהתגלה בתוך כד, הכיל מה שהיה, סביר להניח, התכולה האופיינית והמייצגת של הכסף שהילך בארץ ישראל עם סיום השלטון העותמני. היו במטמון בנוסף ל"כסף הקטן" - 48 מטבעות 5 גרוש, כסף סיגים טורקיות, שהוטבעו באמצע המאה ה-19. 44 מטבעות זהב מסוגים שונים, שהרכבו, כך משער החוקר אריאל ברמן, שחקר וניתח את המטמון, מייצג יפה את ה"ארנק האולטימטיבי" של אותה עת. אם כן, מה היה לנו כאן?

24 נפוליאונים צרפתיים, מסוגים שונים, בעיקר נפוליאון ה-3

15 סוברינים אנגליים, סוברין וחצי סוברין של המלכה ויקטוריה

3 מטבעות איטלקיות, של ויטוריו עמנואל ואומברטו

מטבע אוסטרו הונגרית אחת, של פרנץ יוזף

מטבע רוסית אחת, של הקיסר ניקולאי השני

ובסה"כ 44 מטבעות זהב שהיו, באותה עת, הון לא קטן, אותו טמן בעליהן מול התקפת הבזק של כוחותיו הרכובים של גנרל אלנבי, הצרים על באר שבע. הטורקים הובסו וברחו, האנגלים ניצחו והמשיכו בהתקדמותם לכיבוש הארץ, המטמון נותר גנוז וממתין לשני בחורים ישראלים שיחשפו אותו לאחר 90 שנה. המטמון מוצג במוזיאון קדמן ואפשר היום לראות ולהתרשם מהתכולה המעניינת של אוצר קטן זה.

אז איפה התחלנו, ביסוד תל אביב ב1909 ואיפה אנו מסיימים, בכיבוש באר שבע ב1917 והכל סובב והולך לו על מטבעות הזהב ש"שהזינו" את גלגלי הכלכלה, בשלהי התקופה העותמנית.

כמה מעניין היה אז לפשפש בארנקו הכבד של מאן שהוא המצטלצל מזהב וכמה משעמם היום, כי מה נמצא היום בחריטנו הדל, כמה כרטיסי אשראי, כרטיס הגרלה של מפעל הפיס ושטרות כסף מפלסטיק. ביג דיל.

אכן היו היו זמנים!

תודה לססיליה מאיר אוצרת ביתן קדמן, על האפשרות לעיין במסמכים, מטמון הזהב מבאר שבע מוצג כעת בביתן קדמן במזיאון ארץ ישראל בתל אביב. תודה לאפי שחק על העריכה האסטטית והקפדנית

ערכי המטבע, המידה והמשקל בארץ ישראל
 על פי "לוח ארץ ישראל" א' לונג התרע"ד 1914

— כו —

המדה והמישקל (ללח וליבש)

- קמהא (המא) — 50 מיליגראם.
- קראט — 4 קמהא 200 "
- דהם (הראמא) — 3 גראם.
- מתקאל — דהם והצי — 4.8 גראם.
- אוקיא (אונמא) — 75 דהם — $\frac{1}{2}$ פונט 242 גרם.
- דוטל — 12 אוקיא — 6 פונט — 2,904 קילוגראם.
- קמבי — 100 דוטל — 5 פוד 290.4 קילוגראם.
- שעורה — 2,71 מילומטר.
- אצבי — 2,82 סנטימטר.
- קבציה (נפח בן ארבע אצבעות) 11.29 סנטימטר.
- דדע (היני) אמה בת שישה טפחים 68 "
- (ובמהת הבני והקרקע ישעבו את האמה 75 ")
- באז — ארבע אמות — 2,72 מטר.
- מיל — אף — באז — 2,72 קילומטר.
- פרסה (פרסה) — שלשה מיל — 8,16 קילומטר.
- כדי — ארבע פרסה 32,64 "
- דונם — 1600 אמות מרבעות.
- פראן (הישות צמר בקר כיום) — 784 מטר מרבעים.
- המניה ¹ שמינית 2,25 ליטר.

¹ בהסדה הוא יסוד על תרוב בני הנפחים את המאותהם
 במסדה במסות מעטה, והוא מקרא גם כיום, "מאה".

— כו —

- דבעיה (דביעית) — שתי שמיניות — 4,50 ליטר.
- מרי ¹ (מדה) — ארבע דביעות 18 "
- בלי ² — שתי מדות 36 "
- שאנבול — 3 בלי 108 "
- עירארא — 12 בלי 482 "
- ג'ארה } למדה ששן היות — 81 אוקיא — 19,46 "
- } למדת ששן שומששין — 65 אוקיא — 15,62 "

ערכי המטבעות.

בארץ ישראל זבון ככל איץ הוגרמה תעבורה
 מלבד מטבעות המדינה גם מטבעות זקב וכפי של
 שאי האציות, ובהוד מטבעות צדפת³ אנגליה והודיה
 במטבעות המדינה הם:

1) מטליק, 20 פדה סה (2 מטליק, 40 פדה סה,
 4 מטליק).

2) פראמטר (בכך — 40 פדה, 2 גרוש בכך⁴).

3) הפדה הואת נהוגה בשוק המבואה אשר בחעינים, ובירישים
 העלה ביה סוגעת העיר לפני שנות ספסר את פדתה לארבעה

לעשרים לישר (8 דוטל) וכן פדתה עד היום הות.

4) בהסדה הואת יסוד על תרוב בני הנפחים אשר במטכות
 עורנו את המאותהם במסדה אותם להסחור.

5) בהסדה הואת יסוד על תרוב בני הנפחים אשר במטכות
 עורנו את המאותהם במסדה אותם להסחור.

6) בעת חל להיות "ה מלכים והיא יקרת המציות.

7) שתי המטבעות האחרונות יקרו המציות הם.

היא כממנו באות Δ ואתהב' באות ב' ואת ה' באות ג'.

ג	ב	א	%
14	12	10	10
3, 20	3	2, 20	2, 20
26	23	20	20
142	124, 20	100	100
6, 8	5, 18		
5, 30	5, 8		
5	4, 20		
124	109	89	89
3, 5	2, 30	20 קנ"פ' כסף	20
16, 10	14	רובל כסף	
	71, 20	5 רובל זהב	
140	132	20 מארק זהב	20
7, 20	6, 20	שילינג כסף	
9, 80	8, 80	רופיא (הדו הבריטית)	
156	136, 20	לירא שטרלינג	112
158, 20	139	5 דולר זהב אמריקא	113, 30
29, 20	26	1 " כסף	1
16, 10	14, 5	1 רובל ניר	1
37, 5	33, 5	5 מארק ניר	5
31	27, 30	1 דולר (אמריקא ניר)	1

א' ערך המבוע אבל כפיכית בתי הפקידות יתשבותו 19 גרוש.
 ב' ערך המבוע ובבתי עקוי יתשבותו 102,20 ויש שיתשבותו 108.

כשליק (כסף סיגים) וממנו נמצא גם הנצאים.
 מנידי 1' וממנו נמצא גם הנצאים הרבעים.
 לירא זהב וגם ממנו נמצא הנצאים הרבעים.
 2 לירא } שלשה אלה יקרי המצאות בשוק, והק
 2 1/2 לירא } אצל השולחנים ימצאו. והמבקש אותם
 5 לירא } יאלץ להעלות מעט על מחירם.

והנה מפאת סבות שונות עלה בשוק המפחד
 ערך המטבעות האלה על הערך המבוע עליהם. וגם
 הערך הזה איננו שווה בכל ערי הארץ. ושלישה ערכם
 בא.ש.ס. להמטבעות בארצנו:

א) הערך המבוע מאת הממשלה (הוא גרדא.
 "מאה" לאמר "שלם" [ובערך הזה יקבלו בבית פקידות
 הממשלה 2' והפוסט והמלגראף ובמסלול הכרזת].
 ב) ערך הנהוג בבירות, ירושלים וערי הגליל.
 ג) ערך הנהוג ביפו ובכנרת. ושני ערכים האלה
 נקראים "שורוק" לאמר לא-שלה. ולכן הנוג נותנים פה
 לוח מיוחד לשלישה ערכים הראשים של מטבעות
 מדינתנו ומטבעות ושטרות של שאר הארצות. את הערך

א' על שם השולטן "עבד אלמנידי".
 ב' הערך הזה איננו קבוע ויש בתי פקידות מסכסכים (כפרלס
 גם בית פקידות הפוסט החוקית ותכירת המאכאף, רג'יא) אשר
 יקבלו את המנידי רק בכך 19 גרוש ואת הלירא הנוקף בכך
 102,20. וכן יש בתי פקידה אשר יקבלו את המנידי בכך 20 גרוש
 ואת הלירא 108 גרוש הכל לפי ערך עולת וירידת הנוהג.